

Část první, druhá, třetí, čtvrtá a pátá.

Autor: Václav Jan

Osnovatelé atentátu na Heydricha měli obrovské štěstí. Akce byla provedena ve všech ohledech zcela amatérsky. Do Protektorátu byly z Británie vysazeny desítky ozbrojených vojáků. Podařilo se jim nakonec získat i zázemí v části zbytků domácího odboje. Protektor se projížděl na koni po okolí Břežan, jezdil v otevřeném autě, pohyboval se s minimálními bezpečnostními opatřeními. To bylo všeobecně známo. Kdyby byl přepaden mimo město, s dostatečným počtem mužů, neměl by vzhledem k minimální ochraně šanci. Ale atentátníkům se nechtělo útočit v otevřené krajině, protože by byli při následném zátahu příliš zranitelní; neboli jejich odhodlání nešlo tak daleko, aby byli ochotni dobrovolně obětovat vlastní životy.

Hitler se po atentátu rozčiloval nad Heydrichovým nedodržením bezpečnostních předpisů. Později však přiznal, že kdyby na něho samotného zaútočil sebevražedný atentátník, neměl by naději vyváznout, vzhledem k častému styku s davy lidí. I on navíc jezdil v otevřeném voze. Ale i útoky na Hitlera byly vesměs spáchány lidmi, jejichž motivace nebyla tak silná, aby byli připraveni sami zemřít. Tím ulehčili „Prozřetelnosti“ práci při bdění nad Vůdcovou bezpečností.

Speciální složka německé protiletadlové obrany nepřetržitě sledovala a vyhodnocovala směr letu, výšku a rychlost nepřátelských letadel nad Protektorátem, a dokázala analýzou těchto dat vyhodnotit, zda a v kterém prostoru došlo pravděpodobně k výsadku parašutistů. Protože se koncem roku 1941 počet výsadek prudce zvýšil, došlo gestapo k podezření, že se chystá nějaká větší akce. Hitler nařídil posílení ochrany Heydricha, ten ale osobní stráž odmítl s tím, že ty to poškodilo prestiž jeho úřadu v očích obyvatelstva. Paradoxně mnohem umírněnější von Neurath vždy jezdil se silným ozbrojeným doprovodem.

Hitler vyčítal Heydrichovi, že podceňuje bezpečnostní opatření. Sám ale jezdil vstoje v otevřeném voze a nemohl se (ani nechtěl) vyhnout bezprostřednímu kontaktu s davy nadšených lidí, často se tak dostával do situací, kdy byl snadným terčem potenciálního útočníka.

Po atentátu propukla v Protektorátu názvoslovná smršť, po padlém prominentovi bylo pojmenováno kdejaké náměstí nebo ulice. Pražské Riegrovo nábřeží bylo při slavnostním aktu přejmenováno na Reinhard Heydrich Ufer (později Gottwaldovo nábřeží, dnes pro změnu Masarykovo).

Na druhou stranu zřejmě nikdo nečekal přímo atentát na protektora. V Praze panoval klid, lidé žili prací a kulturou, porodnost trhala rekordy. Německé úřady byly zprávou o atentátu zaskočeny a zpočátku reagovaly zmatečně. Nikdo nevěděl, kolik útočníků vlastně bylo, kolik mužů je v záloze, kde se pohybují a jaké mají ještě případné cíle. Nemocnici, kde bezmocný protektor ležel, hlídali prvních několik hodin pouze dva neozbrojení úředníci. Kdyby byli atentátníci lépe organizováni a disponovali lepšími informacemi a širším okruhem spiklenců, bylo možno v tuto dobu protektora bez problémů „dorazit“. Hlídka SS začala Heydricha střežit až po několika dlouhých hodinách.

Když v libeňské zatáčce Kubišovi údajně selhala zbraň, stačilo šlápnout na plyn a s mercedesem prostě odjet. Řidič to měl udělat, přestože mu Heydrich proti všem předpisům přikázal zastavit. V protektorovi zřejmě v tu chvíli nad pudem sebezáchovy zvítězil duch bojovníka, který tváří v tvář nepříteli zkrátka neutíká. To se mu stalo osudným. Za lehkovážnost lze považovat už to, že jezdil pravidelně po stejné trase, navíc většinou pouze s řidičem. Byl snadným cílem de facto pro kohokoli. To svědčí o tom, že se necítil ohrožen.

V době útoku v zatáčce zastavila tramvaj plná Pražanů. Ti se okamžitě pokusili útočníky zadržet a prchající Kubiš si musel cestu prokletit střelbou těsně nad jejich hlavy, při čemž svým krajanům peprně nadával. Vzápětí poskytli přítomní Češi Heydrichovi pomoc. Žena, která organizovala převoz, vzpomíná, že protektor byl velmi bledý a slabý, ale neprojevoval paniku ani zlobu, pouze se sháněl po své aktovce. Nechal se odvézt do nemocnice malou dodávkou, kam se kvůli vysoké postavě nevešel a musel být umístěn ve zkroucené poloze do nákladního prostoru, když odkud předtím byly vyloženy krabice se zbožím. Majitel auta po válce vypověděl, že Heydrichovi sice poskytl pomoc, ale že bedýnky z auta vykládal úmyslně pomalu (sic).

V oné tajemné aktovce měl Heydrich zřejmě materiály pro setkání s Hitlerem. O jaké dokumenty přesně šlo, zůstane asi navždy předmětem spekulací. Teorie, že Heydrichův aparát získal informace o zradě šéfa Abwehru admirála Canarise, a že to byl hlavní důvod atentátu, lze považovat pouze za konspirační teorii. V takovém případě by šlo vskutku o bondovský zásah v poslední minutě, protože Heydrich byl už s listinami na cestě do Berlína. At tak či onak, muž dvojí tváře Canaris by byl Heydrichovým odstraněním zachráněn na pouhé tři roky. Důkazy o jeho postojích a kontaktech s odbojem dostal Hitler do ruky v dubnu

1945 a těsně před koncem války byl Canaris po rozsudku stanného soudu SS popraven.

Z parašutistů vysazených do Protektorátu postupem času až čtvrtina přešla na druhou stranu a začala spolupracovat s gestapem. Jejich motivace byly nejrůznější, ale šok z rozdílu mezi skutečnými poměry v Čechách a na Moravě oproti tomu, jak jim byly líčeny v Anglii, byl jednou z nejnápadnějších. Každopádně platí, že Gerik nebo Čurda svou zradou zachránili těžko odhadnutelný počet Čechů, kteří by jinak padli za oběť represím při rozsáhlých zátazích. Kriminalistická operace na dopadení atentátníků byla charakteristická vysokou profesionalitou a mohutným nasazením bezpečnostního aparátu, a byla tudíž mimořádně rychlá a úspěšná. Pčinili se o to i obyvatelé Protektorátu, kteří byli také za svou spolupráci odměněni. Zhruba 80 Čechů, jejichž informace nejvíce pomohly v pátrání, si rozdělilo sumu v celkové výši přes 15 milionů korun. O drastických metodách, které pátrání provázely, není třeba se rozepisovat; nejen česká historiografie už sedmdesát let ve vztahu k této události nedělá prakticky nic jiného. Jaká reakce okupantů se ostatně uprostřed války, vnímané Němci jako boj „o bytí a nebytí národa“, dala očekávat? Co bude po zabití Heydricha následovat, věděl domácí odboj, který atentát Londýnu rozmlouval, a věděl to i Beneš, který dokonce doufal, že atentát vyvolá ještě mnohem krvavější postup německé strany a definitivně tak převáží misky sympatií domácí i světové veřejnosti na jeho stranu.

Kubiš s Gabčíkem byli vysazeni v Protektorátu před Silvestrem 1941. Teprve pět měsíců poté, 27. května 1942, provedli de facto nepovedený atentát. Zraněný Heydrich zemřel na Bulovce až po několika dnech, když údajně podlehl sepsi vyvolané nečistotami v ráně. Proč parašutisté tak dlouho s atentátem otáleli, zůstává jednou ze záhad celého případu. Kolik lidí, kteří je skrývali, živili a šatili, atentátníci během skoro půlročního pobytu v Protektorátu zbytečně ohrozili? Kolik času potřebovali na zjištění, že se Heydrich pohybuje většinou bezstarostně a po pravidelných trasách? Nechali za sebou spoustu stop, kolo, plášť, aktovku, ohrozili tak mnoho lidí z řad svých pomocníků. Zároveň byly vybaveni anglickými výrobky, takže vyšetřovatelé rychle pochopili, že mají tu čest se zahraničními agenty. Parašutisté neměli potravinové lístky ani pracovní knížky, takže byli v Protektorátu zcela bezmocní a zranitelní a úplně odkázaní na pomoc odboje, který se přitom k jejich posláním stavěl více než zdrženlivě. Jejich poslední úkryt v kryptě, která měla jediný východ a kde se shromáždili všichni, aby je mělo gestapo hezky pohromadě, byl vyvrcholením řetězce dětských chyb Londýna, domácího odboje i samotných parašutistů. Přesto se jejich hrdinská smrt právem stala součástí jedné z největších vlasteneckých legend českých dějin.

Faktem je i to, že Gabčík i Kubiš byli podprůměrní střelci, při zkouškách propadli a museli střelby opakovat. Protektor zemřel jen obrovskou souhrou okolností. Stačilo, aby měl předpisově upravená sedadla mercedesu, tedy s plechovým pláštěm, a nikoli obyčejné s koňskými žíněmi, a žádná údajně fatální otrava by se nekonala. Sestavení týmu útočníků bylo rovněž nepochybně motivováno i snahou o posílení čechoslovakistické symboliky, proto jeden z útočníků měl být Slovák, ačkoli jako utečenec ze samostatného Slovenského státu neměl Gabčík s děním v Protektorátu fakticky nic společného.

Diletantismus londýnského odboje lze nejlépe demonstrovat na konkrétních případech. Když byl brzy po seskoku zatčen parašutista Stanislav Srazil, shozený v rámci výsadku Antimony v říjnu dvaatřicátého roku, donutilo ho gestapo rozehrát s Londýnem rádiovou hru. Ačkoli radista opakovaně zařazoval do vysílání předem smluvené znaky, aby v Londýně pochopili, že je v zajetí a vysílá pod německým dohledem, plukovník Moravec to zcela ignoroval. Naopak jednoho dne poslal Srazilovi depeši, v níž Němcům prozradil radistovu snahu kódovaně upozorňovat, že je v rukách gestapa. Srazil byl tak zrazen a následně popraven. Může taková chyba vzniknout naprostou neschopností, nebo šlo o vědomé obětování vojáka, o němž Moravec věděl, že pro jeho plány je už nepoužitelný, a navíc hrozilo, že dříve či později může začít s Němci kolaborovat? Každopádně to vypadá, že Londýn používal parašutisty zcela cynicky a s jejich přežitím se tak či onak stejně nepočítalo.

Pokud se vyskytne nějaký serióznější text o Heydrichovi, zpravidla ihned vyvstane obava, zda nehrozí nebezpečí přílišného zlidštění této „zrůdy“. Jistý R. Rytina, který se ve svém spisu věnoval výhradně hudebnímu působení Heydricha, cítil potřebu ubezpečit čtenáře, že ani po důkladném studiu protektora coby umělce se mu Heydrich rozhodně nestal ani o píd sympatičtější: „Právem bych popudil spoustu lidí, kdybych tvrdil, že jsem v něm našel cokoliv lidského.“ To je jedna z variant standardní modlitby, povinné pro každého, kdo se hodlá Heydrichem zabývat. I já jsem se v duchu ptal svého děda, který za války padl: „Nezlidšuji“ příliš Heydricha, jestliže téma pojednávám s odstupem, bez emotivních výkřiků a ideologicky motivovaných přívlastků? Ale dějiny lidstva jsou dějinami lidí. Poctivě je reflektovat znamená hledět na tyto lidi bez fascinace, ale také bez nenávisti. Úkolem historiografie není omlouvat, ani demonizovat, chceme-li být objektivními pozorovateli, nikoli dalšími aktéry hodnoceného děje. Pochopit osobnost a motivace člověka znamená pokusit se co nejvíce přiblížit jeho podstatě, a to v kontextech myšlení jeho doby, nikoli naší.

Vyšetřovatelé začínali z ničeho, útočníci doslova spadli z nebe, nebylo o nich nic známo, pohybovali se v jakémsi vzduchoprázdnu, mimo policejní evidence. Přesto trvalo jen 22 dní, než byli všichni pachatelé včetně okruhu spolupracovníků zatčeni nebo zabití.

Heydricha netřeba zlidšřovat, neboť to nepochybně byl člověk. Mladý, zdravý, bystrý student. Sebevědomě a přísně hledící dlouhán zdravící příslušníky SS. Unavený sportovec. Šťastný otec a manžel. Opravdu víme, co cítil tváří v tvář smrti v řadách nepřítele i v řadách vlastních, smrti, která byla každodenní realitou? Nepochybně věřil v síly zla, které je třeba zničit za každou cenu, věřil v zápas o přežití a pozdvižení vlastního národa. Nepochybně se jeho zatvrzelost a nelítostnost zvyšovala úměrně poznání, jaké metody je schopen používat protivník, zejména na Východě. Ale liboval si ve smrti, v krvi, v násilí? Kolik výčitek a pochyb musel sám v sobě potlačit, aby zůstal tak tvrdým, jak musel podle svého přesvědčení být, aby před dějinami neselhal? Na rozdíl od našich hrdinů zůstal zapomenut, opovržen a odsouzen i vlastní zemí a národem. Jeho hrob byl zničen. Jeho syn se o něm vyjádřil slovy: „Myslím, že musel být odstraněn.“ Dokáže si jakýkoliv otec představit děsivější osud?

Jako jeden z mála představitelů říše Heydrich už v dobách snadných vítězných tažení tušil, jak je nepřítel mimořádně silný a odhodlaný a že se konflikt pravděpodobně vyvine do fatální podoby, v níž vyhraje jen odhodlanější, a to v každém smyslu tohoto slova. Trápil se otázkou, zda nedostatek schopnosti německého národa překonat hluboké instinkty lidskosti a civilizovanosti nebude nakonec v osudovém momentu jeho zkázou. Lidé jako on zřejmě netrpěli výčitkami svědomí, neboť vycházeli z nietzscheovské filozofie překonanosti a de facto nemorálnosti „tradiční“ „morálky“, vztahujeme-li čin člověka a smysl dějin k vyššímu ideálu. **Asi o něm platí to, co napsal surrealista Effenberger, že „skuteční představitelé Třetí říše odcházeli na smrt vnitřně neporaženi“, a to tím spíše, že na rozdíl od jiných se nedočkal její porážky a ponižujícího konce.**

Heydrich po sobě nezanechal žádný ucelený literární odkaz, nepsal si soustavně deník jako Goebbels, nebyl tak pilným řečníkem a písmákem jako Hitler. Byl uzavřený a strohý. Kdyby měl někde důstojný náhrobek, nejvýstižnější epitaf na něm by asi zněl: „Co my o něm vlastně víme?“

Muž, který praví: „To se mi líbí, to přijmu za vlastní a budu to chránit a hájit proti všem“; muž, který umí vést nějakou věc, provést nějaké rozhodnutí, uchovat věrnost nějaké myšlence, udržet si ženu, ztrestat a porazit opovážlivce; muž, který má svůj hněv a svůj meč a k němuž se rádi přidávají a přirozeně patří slabí, trpící, utlačovaní, i zvířata, zkrátka muž, který je od přírody pán – když má takový muž soucit, nuže! tento soucit má cenu! Co však záleží na soucítění těch, kdo trpí! Nebo těch, kdo dokonce soucit káží!

(Nietzsche)

Výběr z použitých zdrojů:

Archiv VHU

Bundesarchiv

Národní politika, 1942

Dělský potápěč

Náš směr

Rudé právo 1945-46

S. Jahič: Antagonista

M. Wildt: Generace nekompromisních

M. Nakonečný: Vlajka

F. Nietzsche: Genealogie morálky

J. Zlom: Dějiny německého myšlení

H. Pannwitz: Zpráva o atentátu na R.H.

E. Frank: Můj život pro Čechy

V. Effenberger: Republiku a varlata

T. Krystlík: České historiografické dezinterpretace a lži

E. Beneš: Šest let exilu a 2. sv. války

V. Machálek: Prezident lidskosti

DĚLSKÝ POTÁPĚČ

L. Beer: Hitlerovi Češi

J. Goebbels: Deníky

R. Butler: Gestapo

V. Černý: Pláč koruny české

Hubert Masařík: V proměnách Evropy

T. G. Masaryk: Nová Evropa. Stanovisko slovanské

K. Hortová: Veřejná správa v období Protektorátu Čechy a Morava

K. Lowe: Zdivočelý kontinent

P. Fink: Hnědá bestie

E. Moravec: V hodině dvanácté

J. Křen: Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780-1918

E. Rádl: Dějiny filozofie

M. Ivanov: Atentát na R. H.

Sborník Výstavy k 80. výročí atentátu na R. Heydricha

L. Heydrich: Můj život s Reinhardtem

E. Vajtauer: Český mýtus

P. Sérant: Fašistický romantismus

H. Picker: Hitlerovy rozhovory u kulatého stolu